

До питання про етноплеменну і політичну історію доримської Паннонії

Історико-географічну область – Паннонію в наш час займають: більша частина Угорщини, схід Австрії і північ колишньої Югославії. Її назва походить від етноніма “паннони”, яким античні автори, починаючи від грецького історика II ст. до н.е. Полібія, визначали іллірійські племена в басейні річки Сави (Ролуб., 34, 10, 10).

Ранні античні джерела не дають всебічного опису географії території, що розглядається, їх дані часто були викривленими та носили романтичний характер. Тільки після утворення провінції географія й опис племен, які там проживали (Pflp), набувають чіткого наукового характеру (Тацит, *Аннали*, II, 63; XII, 29; *Арр.*, III, 22; *Руп.*, HN, III, 146-147).

Племена Паннонії населяли велику територію від течії Сави на півдні до Дунаю на півночі. Центральну частину Паннонії складало сучасне Угорське Задунав'я (Дунагтул); її південні області включали течію рік Драви і Сави – північну Югославію; на північному заході до її складу входили сучасний Бургенланд і район Відня. На півдні і сході кордоном Паннонії й одночасно кордоном Імперії була течія Дунаю, за якою знаходився неспокійний варварський світ, від якого постійно надходила загроза війни. Свідчення Плінія і Птолемея, нотатки Страбона, Алпіана і Діона Кассія, що країна паннонців досягає Істру (Дунаю), визначають північний кордон вздовж середньої течії річки. Східний кордон також проходив уздовж Дунаю, від того місця, де річка різко повертала на південь. Її крайнім північно-східним пунктом був Аквінк на Дунаї, південним – місце впадіння Сави в Дунай (Колосовская, 1973, с.17).

Аборигенним населенням Паннонії були іллірійські племена, коріння яких виходить із східно-гальштатської історико-культурної області (Монгайт, 1974, с.198-210). Перерахування цих племен досить детально подає грецький географ Страбон (бл. 63 р. до н.е. – 23 р. н.е.) (*Географія*, VII, 5, 3, 4). Їх архаїчний уклад життя порушується з початком експансії кельтів в Подунав'я. Згідно даних Полібія, на чолі стояла молода аристократія, яка шукала славу і нові землі (Ролуб., 34). “Паннонську” навалу кельтів відобразили і більш пізні джерела (Юстин, XX, 4, 1, 2), однак вони не мають такого конкретного викладу як експансія кельтів в Італію і захоплення ними Риму (Ливій, V, 34, 1-5; Плутарх, *Камилл*, XV).

У зв'язку з цим першорядне значення мають дані археології, і, в першу чергу, розкопки некрополів. Комплекси могильників Гійор, Лігер

(Шонроні, які відносяться до ступеню LT B1, дозволяють датувати появу перших кельтських загонів в Паннонії ще до початку IV ст. до н.е. (Вуйна, 1982, с.342, Abb.1).

У другій половині IV ст. до н.е. відбувається консолідація кельтів у Середньому Подунав'ї, що знайшло відображення в започаткуванні нових могильників. На цій території створюється плацдарм для подальшої експансії в Карпатський ареал і на Балкани. Дані археології підтверджуються повідомленням Помпея Трога (Юстин, XXIV, 4-8), що після заселення Паннонії здійснився напад на греків. Свідчення Трога і Павсанія дають більш-менш чітку картину подій 280-279 рр. до н.е. Грізний натиск кельтів на Македонію випереджає цей період на десятиріччя. Сенека, вслід Теофрасту, згадує Кассандру про свою перемогу над кельтами у Балканських горах (Szabo, 1990, с.17-19). Дата або зовсім непевна, або її можна віднести до 310-309 рр. до н.е. У 310 р. до н.е. Кассандр зупинив аутаріатів, що напали на паннонів, і за спиною аутаріатів кельти просунулися вперед, у напрямку південного сходу. Не виключено, що за повідомленням Павсанія напад кельтів на Фракію під керівництвом Камбаула відноситься до цих самих подій. Це не можна довести, таким чином, можливо, що це було незалежним починанням, яке зірвав Лісімах.

Напади кельтів на елліністичний світ не носили розбійницького характеру, принаймні це не було їхньою головною метою. Це можна розцінити як захоплення територій, в певній мірі, колонізацію, і в такій якості визначити історичні переселення кельтів. Для цього руху, за словами грецьких авторів, плацдармом була Паннонія: сюди прибували із заходу і прямували на південь і схід нові контингенти, звідси вирушали у пошуках нової домівки і, кому це не вдавалося, поверталися до Паннонії.

У джерелах занадто мало відомостей про те, звідки походили кельти, які брали участь у Балканських війнах, але є певна інформація, де є назви племен та імен. Вже Помпей Трог вказує на бельгійське, тобто західне походження, *Belgios* або *Belgios*, керівника армії, що перемогла македонського царя Птолемея, і на можливе повернення переможців до Паннонії. Варте уваги те, що в римській Паннонії жила народність під іменем *Belgites*. Можливо, що під час Балканської інвазії на нашій території з'явилося плем'я бойїв, яке пізніше відіграло важливу роль в Карпатському басейні та ще декілька племен, які з'явилися на грецькій землі або в Анатолії під час їх кочувань. Можливість цього безперечно, але достовірних доказів нема.

Кінець цього короткого, але неймовірно поживаєного періоду позначають символічно 275 р. до н.е., оскільки невідомий точний відступ

кельтів. У всякому разі, кінцем інвазії 279 р. до н.е. треба вважати перемогу Антігона Гоната, здобуту над армією кельтів у Фракії, поблизу Лісімахії у 277 р. до н.е. (Bakoszi, 1980, p.85-124)

Мало відомо про перебіг подій, що відбувалися після поразки кельтської інвазії, спрямованої проти Македонії і Греції. Джерела вказують на рух і розпад декількох груп кельтів, і все це відбувалося на великій території між Середньою Анатолією і Галлією. Важливі подробиці залишаються в тіні, інші спірні.

У письмових джерелах містяться відомості, переважно пов'язані з двома групами кельтів. Велика увага приділялася долі племені вовків-тектосагів, певно тому, що в них вбачалися керівні плем'я війська Бренна.

Грецькі історики і географи, всупереч вищезгаданним кельтам, більш правдоподібно описали історію племені скордисків. Племя вовків-тектосагів, очевидно, розпалося ще до грецького вторгнення, і група, що відірвалася від Бренна перекочувала до Анатолії. Після дельфійської поразки продовжувалося розпорошення народу; за Трогом частина від нього повернулася до Талосі (з цим пов'язана легенда про викрадення дельфійських скарбів), а ще одна частина поселилася в Паннонії (Юстин, XXIV, 4-8).

Цезарю відомо, що плем'я вовків-тектосагів поселилося в районі Герцинського лісу (Caes., 37, 7). Відносно правдивості згаданих джерел думки розбігаються. Певні аргументи вказують на те, що античні топографічні докази не є безпідставними щодо кочування племені. Про поселення в Паннонії говорять "Volcae raledes" - географічна назва в Південно-Східній Паннонії, у районі Мурса і на півночі від Драви знайдені золоті торквеси, які, за словами Юстина, походять із Тулузи - прабатьківщини племені тектосагів (Юстин, XXIV, 5-8).

Зважаючи на вищевказане нове бачення на користь даних Цезаря, дані Цезаря, новіші археологічні дослідження вказують на органічний зв'язок між Південно-Східним Задунав'ям і Моравою, беручи до уваги псевдофілігранно прикрашені ювелірні вироби. Ці знахідки вказують, що шлях кочового племені тектосагів проходив з Південно-Східної Паннонії в Герцинський ліс і в Західні Карпати.

Історія другого великого об'єднання - скордисків, добре відома із стародавніх джерел: цей народ кельтського походження поселився на периферії античного світу (App., III, 3; Страбон, VII, 5, 11-12). Помпей Трог і Посейдоній вказують на те, що група племен, яка називає себе скордисками, належала до армії Бренна. Посейдоній називає полководця відступачих, невідомого Батаната, Помпей Трог точно вказує їх місце поселення: "Ex his manus quedam in confluenta Danuvii et Savi conseedit

scordisacque se appellari voluit". Точна дата подій невідома, але можливо це 279 р. до н.е. (Szabo, 1990, с.20-21)

Назву племені "скордиски" можна пов'язати з географічною назвою *scordis mons*, тобто ім'я походить з території Північних Балкан. Його носії включилися в іллірійське плем'я; різновид іллірійського закінчення імен *scordistai* або *scordistae* зустрічається в джерелах. За Трогом, територія, де були поселені скордиски - це район, де зливається Дунай з Савою - набагато менша ніж та, що відома з інших джерел II ст. до н.е. Це протиріччя можна пояснити по-різному (Колосовская, 1973, с.24).

Трог або відобразив у минулому територіальні можливості "civitas scordisacorum", або просто посилався на центральну територію, звідки почалося переселення на південь. Це підтверджують і археологічні джерела: значна частина пам'яток латенської культури скупчена на території Славонії і Серемшегу у III ст. до н.е. На відміну від вказаних територій, на півдні від Сави знахідки, типові для кельтської культури, дуже рідкі. З цього випливає два висновки. По-перше, центром поселення скордисків мала бути східна частина краю, що знаходився між Дравою і Савою, а по-друге, влада племені над завойованими народами мала незначний вплив на матеріальну культуру. Тобто, кельти за межами відкритої "латенізованої" зони створили невеликий правлячий прошарок, який поступово пристосовувався до традицій підлеглих, і, навіть, перебрав їх мову (Petres, 1984, p.15-20).

Згідно археологічних даних, відзначається значне зростання поселення кельтів у Північній Угорщині і сусідній Словаччині в II ст. до н.е. У цей час у Карпатсько-Дунайському басейні почав розвиватися центр нової влади кельтів (а саме бойський). Страбон писав, що бойї після поселення біля Дунаю жили в мирі з таврісками. Східний кордон влади бойїв простягався біля Тиси; а наступне збільшення територій на схід не проходило без конфліктів (Страбон, VII, 5, 2).

Поява етноніму "таврїски" була новим елементом в історії кельтів Паннонії. Спочатку він з'явився у Полібія, який однаково відносив його до племен, що жили на захід і схід від Альп (Polyb, 3, 4). З аналізу різних джерел випливає, що це було збірною назвою, яка після кельтизації східних Альп у другій половині III ст. до н.е. належала як до кельтського, так і не кельтського населення території.

Спроби ідентифікувати "західних таврїсків" пов'язані з тривалими науковими дискусіями. Пояснення намагаються знайти через визначення допаннонського проживання цих племен, але й тут немає єдиної точки зору. Не доведено переселення таврїсків із Заходу на Схід, навіть кельтизація територій Південно-Західної Паннонії і до неї прилеглої

території Норікум: після припинення балканської кельтської інвазії, яка проходила із східного напрямку, очевидно, що на новозавойованих територіях було сформовано спільну владу таврисків, "тилом" якої мали бути південний Норікум.

II ст. до н.е. позначається найвищим підйомом влади скордисків. На це однозначно вказує Страбон, який розділяє скордисків, що жили між річками Нарос і Марош, і скордисків, які жили на схід від них, то між річками Нарос і Марош, і скордисків, які жили на схід від них, то сусідству з трибалами і мезами (Страбон, VII, 5, 11-12). Справжню величину сфери влади можна визначити приблизно, оскільки досі не вдалося ідентифікувати Нарос, чи ототожити з якоюсь із сучасних річок. Відкритим питанням є також те, що ареал поширення латенської культури менший, ніж він значиться у описах античних авторів. Розселення скордисків у II ст. до н.е. проходило двома шляхами. Для першої половини століття було характерним освоєння західних земель. Про успішність цього починання говорять дані Лівія, за якими у планах Філіпа V провосиний похід проти Риму в 179 р. до н.е. на північно-балканській території враховані тільки скордиски (Ріпк, 1939, с.61-73).

Сюди можна віднести повідомлення, яке згадує перший конфлікт римлян і скордисків; останні займали важливу керуючу позицію на далматському узбережжі. З цього випливає, що і паннонські племена були під владою скордисків.

У другій половині II ст. до н.е. об'єктом нападів скордисків стала Македонія. Від 141 р. до н.е. вони вважалися суттєвою загрозою для Риму на цій території, після того як взяли під контроль племена дарданів, і спокійно могли проникнути у Фракію через долину Гедрос і Стримон. Очевидно, у цей час виникла та геополітична ситуація, внаслідок якої джерела неодноразово відносили скордисків до фракійських племен, що свідчить про значний вплив на їх культуру не лише іллірійців, а й фракійців.

Могутність скордисків була послаблена нашествиям германських племен – кимврів в 114-113 рр. до н.е. і невдалим походом у Македонію в 109 р. до н.е. (Szabo, 1990, с.23).

В кінці II – початку I ст. до н.е. Паннонія належала трьом союзам племен: північна частина – бойям, південно-східна – скордискам, а південно-західна – таврискам. Провести точну лінію розмежування практично неможливо. Зони скордисків і таврисків стикалися десь між Сіскією і Новим Портом: останнє вважалося вже поселенням таврисків, у той час як попереднє було паннонським містом під владою скордисків. Пліній подав цю саму межу. Можливо, що скордиски і під час вторгнення у Македонію не втратили північно-західних Балканських позицій,

здобутих у першій половині II ст. до н.е. Найменш ясно, де простягався кордон між бойями і скордисками на території Задунав'я; за археологічними знахідками найімовірніше це була Долина Капош. Ще складніша ситуація з бойями і таврискими; вищезгадане місце Страбона може вказувати на "співіснування" двох народів, і на північно-західних паннонських таврисків (Страбон, VII, 5, 12). Оскільки джерела не дають достовірних пояснень щодо кельтського населення у період до переселення бойїв, то і тлумачення даних Страбона на сьогодні неможливі (Moisy, 1984, с.185-187).

Події I ст. до н.е. вказують на те, що влада бойїв являла собою слабкий союз різних кельтських племен під назвою найсильнішого племені. У зоні таврисків і скордисків залежність була більш різноманітною і складною, беручи до уваги переможені народи, які не були кельтами, або народи, яким нав'язали союз.

Із знахідок середнього LT вимальовуються три групи: перша – край, що знаходиться на схід від згибу Дунаю, Західна Словаччина, і, напевне, Північно-Східна Австрія, друга – Південно-Східне Задунав'я, Серемшег і Славонія, третя – Словенія, Штірія і Карантінія.

У археологічних знахідках – не звертаючи увагу на незначні проблеми германського впливу – треба звернути увагу на наступне. У середній періоду LT – наприклад, у Задунав'ї – треба рахуватися з тим, що зникло багато могильників, якими користувалися раніше. Останні хронологічні дослідження заключний період стадії LT C2 відносять на кінець II ст. до н.е., це явище слід пов'язати з переселенням кимврів. Для уточнення подальших археологічних спостережень необхідно враховувати втрату рівноваги у владі східних кельтів з початку I ст. до н.е. Найважливіші події відбулися на півдні. Після поразки, одержаної від Мінуція Руфа, напади скордисків на Македонію припинилися і в 97 р. до н.е. римляни вели війну проти дарданів. Це вказує, що в цей період дардани вже не перебували під владою скордисків. Рішучою поразки плем'я зазнало в другому десятиріччі I ст. до н.е., десь між 88-81 рр. від армії Сципіона Асіягена. За Аппіаном, ті, хто вижили, шукали притулку на островах Дунаю. Ці дані спричинили тривалу наукову дискусію. За найпростішим поясненням це територія Серемшег. Але, так як джерело говорить про острови, можливо, що мова йде про лівобережні болота Дунаю між Тітелем і Белградом. Цього, напевно, не знали стародавні географи, і доцільніше під "островами" розуміти Серемшег або місцевість, що знаходиться між Дунаєм, Темешем і Корош, яка підходить під опис вчених з Півдня, незнайомих з місцевістю і справді могла видатися за "світ островів". Варте уваги те, що найважливіший для скордисків опітим –

жидоварське поселення пізнього латену побудовано між Темешем і Корш.

Поразку скордисків не можна перебільшувати, навпаки, це плем'я незабаром дало про себе знати: у середині 70-х рр. Аппій Клавдій Пульхр воював проти них. Про занепад політичного панування племені і витіснення із стародавньої "світової політики" говорять наступні дані. У 76/75-73 рр. відбулася Дарданська війна Скрибонія Курія, проте із його наближенням до Дунаю про скордисків більше не згадується, так само як не згадуються скордиски під час воєнних дій його послідовника Лукулла.

Поразка, яку зазнали від армії Сципіона Асіогена мала вплив на владу племені західної частини: ймовірно, паннони швидко відокремилися. У всякому випадку, коли в 64 р. до н.е. Мітрідат готував похід проти Італії, на північних Балканах він рахувався вже не із скордисками, а із племенами паннонів. Аппіан тут згадує і кельтів; це, напевне, стосується таврисків (Barkoczi, 1980, p.93-110).

Переселення латобіків і їх заселення в південно-західній Паннонії, за дослідженням П.Петру - в 60 р. до н.е. пов'язане з переселенням гельветів. Це припущення пов'язане із розробкою історичних джерел власником, який з'явився на даній території.

Розпад племінного утворення паннонських кельтів не слід пояснювати натиском римлян із півдня, але результатом посилення держави даків під час панування Бурбесті, під владою якого виникло сильне утворення дако-гетських племен, і який поширив своє панування на більшість сусідніх народів (Страбон, VII, 3, 11). Області панування даків, з одного боку, і бойїв і таврисків - з другого, розділяла р. Паріс (сучасна Тиса) (Страбон, VII, 5, 2). Даки переходили Дунай і спустошували фракійські й іллірійські області до Македонії. Спроби даків поселитися в областях сучасного Задунав'я зустріли опір таврисків і бойїв. Бойї, які виступили проти даків в союзі з таврискими під владою царя Крітазіра, були розбиті даками (Страбон, V, 1,6; VII, 3, 11; 5, 2). Місцем бою бойїв і таврисків може бути впадіння Тиси в Дунай: звідси походять знахідки монет бойїв з іменем царя Біатека. Час битви встановлюється дослідниками в межах 60-45 рр. до н.е. Серед багатьох думок найбільш обґрунтованим є висновок І.Г.Кришана, який датував кельто-дакійське зіткнення 60 р. до н.е. В основу висновку вчений поклав повідомлення Цезаря (I, 5, 4) про переселення бойїв в Норік і взяття ними в облогу Нореї, тобто подій, які відносилися до 59-58 рр. до н.е., після бою з даками (Котигорошко, 1999, с.106).

За свідченнями античних авторів, країна бойїв в результаті цього розгрому ніби-то перетворилася на пустелю і пасовище для овець.

(Страбон, V, 1,6; VII, 1, 5; Plin., HN, III, 147). Це повідомлення занадто перебільшене, оскільки в римський період і області бойїв і області таврисків були щільно заселені, і тут виникли найбільш значні римські міста.

Згідно джерел, після поразки ті народи, які перебували під владою бойїв з'являються під власними іменами. Бойї фактично освоїли тільки територію Північно-Західної Паннонії і по той берег Дунаю. На згибі Дунаю жили еравіски (або аравіски), на південь від них народ геркуніати (назва походить від герциньського лісу). На північний схід від згибу Дунаю, у понюгті римлян у барбарикумі жила група кельтів, що складалася з осів, котинів, анартів і таврисків, вони відмежовували Угорську долину від Полісся. Дані джерел відносно цих народів - Цезаря, Тацита, Птолемея - важко інтерпретуються, особливо місця, що стосуються питань локалізації і походження (Колосовская, 1973, с.30-31).

Дані Цезаря дехто розцінював як переселення анартів на схід, однак це виявилось невірним. Багато дискусій викликало питання переселення еравісків, хоч за Тацитом, це виглядає немов етнографічна спекуляція, яка не має жодних дійсних підстав. Це, однак, у дійсності не виключає переселення (Тацит, 28).

Припускають, що еравіски прибули у Паннонію разом з бойями і під час формування утворення бойїв зайняли територію згибу Дунаю. За іншими даними плем'я переселилося з того боку Дунаю на територію Північно-Східної Паннонії вже після перемоги даків.

Щодо питання розселення даків, найціннішими є знахідки та відкриття, здійснені в Словаччині. Відповідно до них найбільш відчутним дакійський субстрат є на південному заході і південному сході. Археологічний матеріал з вказаних територій дав змогу осмислити дані події у новому світлі та дати принципово нову їх інтерпретацію. Знахідки словацьких учених вказують на дакізацію кельтів, своєрідне підтвердження даних Тацита, який згадував кельтське плем'я котинів, які, переселившись до Паннонії, носили дакійські імена.

Не можемо робити історичних висновків по матеріалам, які є характерними для даків, що були знайдені в Північно-Східному Задунав'ї. У другій половині I ст. до н.е. треба рахуватися з населенням даків на території Угорської рівнини, хоч зовсім не зрозуміло, в яких політичних стосунках існували раніше переселені кельти і прибулі народи. За Плінієм, Угорська рівнина до приходу язигів була під владою даків (HN, III, 147).

Про археологічний зв'язок між культурами скордисків і даків вже йшла мова. Появу багатьох поселень пізнього періоду латена пояснюють як наслідок перемоги даків.

Період незалежності кельтів та іллірійців послідовно завершився завоюванням Паннонії римлянами (16 р. до н.е.). Навколо даного твердження розгорнулася дискусія, у ході якої було висловлено ряд переконливих доказів на користь тези про те, що Північно-Східна Паннонія потрапила під владу Риму вже всередині I ст. до н.е. (Колосовская, 1973, с.48-53). Нові розкопки на цій території вказують на неперервність імператорського періоду в краї. З цього часу, проте, цей факт не може бути вирішальним у розв'язанні даної проблеми, це може означати і те, що присутність римських солдат не мала значного впливу на життя малих общин місцевого населення, а лише опосередкований. Про хід завоювань потрібні нові докази.

На схід від Дунаю, на Угорській рівнині, кінець періоду латена означає прибуття сарматських язигів на півночі, у зоні Герциньського лісу - вторгнення германців. Після римського завоювання, до часів Марка Аврелія, точніше до маркоманських війн (166 - 180 рр.), тривалий час ще зберігався вплив кельтських племен та їх традицій. На це вказують не тільки епіграфіка, але і місцева скульптура, кераміка і ювелірні вироби. У Барбарікумі, в основному в зоні Карпат, можна припустити існування малих груп кельтських народів у римський час.

Сучасний стан вивчення історії Паннонії дозволяє зробити висновок про інтенсивну латенізацію місцевої культури в період останньої чверті I тис. до н.е. У першу чергу це стосується областей, розташованих на головних комунікаційних шляхах (Дунай, Сава, Драва, "ягтарний шлях"), де утворилися опорні кельтські пункти-опідуми.

З іншого боку, складаючи меншість, прибульці змішувалися з аборигенним населенням. У зв'язку з цим, безліч стародавніх авторів не могли пояснити походження пануючої групи населення, їх культуру і мовну належність. Імена кельтських племен і їх неспідовне вживання, поява у відносно віддалених краях, ставить сучасних дослідників перед великими проблемами. За висловом А.Мочі - мова йшла про сфери влади, які античні історики і географи відносили до народів, що знаходилися під владою інших груп населення, незалежно від величини територій, де вони були поселені. Це трактування підтримує повідомлення Посейдонія про шлях переселення кимврів, який дає яскраву картину міжплемінних стосунків у кельтів у Карпатському басейні в кінці II ст. до н.е. (Mocsy, 1974, с.195-197).

У межах влади існували відносини панування і підпорядкування (наприклад, у випадку скордисків і паннонів), частково існувало поняття про союзний зв'язок, який визнавав керівну роль домінуючого племені (наприклад, вже сказане про бойїв). В обох випадках менші або більші

племена, групи народів або малі угруповання зберігали ідентифікацію і після розпаду влади з'являлися на історичній арені зі своїми власними іменами (знову-таки прикладом служить історія бойїв). Культурну картину влади можна охарактеризувати тільки в дуже загальних рисах, особливо, що стосується латенської культури. На це звертається увага тому, що територія скордисків була набагато більша від території поширення культури LT, тут перепліталися різні культурні зони, і, в результаті цього, стала місцем складних взаємовпливів.

Між різними групами влади теж могли утворитися союзи. На це вказує випадок бойїв і таврисків під час офензиви даків, цей союз був заснований на "традиційно" добрих зв'язках. Іншим разом після воєнних подій, переможці могли нав'язати воєнний союз переможеним; так треба уявляти збройну "співпрацю" скордисків і даків після нападу Бурбесті.

За наявності антагоністичних протистоянь, що не можливо уявити - подумасмо про "суперечку за кордони" між даками і бойями, за археологічним дослідженням стає ймовірним, що скордисків і даків пов'язували мирні зв'язки до збройних битв (про їх силу судити не можемо) (Mocsy, 1974, p.85).

Дані відносно племінної організації паннонських народів мають уривчастий характер. Це стосується повідомлень Аппіана, або опису форм поселень паннонів. Дані, за якими паннони жили не в містах, а в селах і на присітках не відповідають повній дійсності, в I ст. до н.е. всю Паннонію характеризує тенденція "утворення міст". Дані Аппіана не вносять ясності у розуміння взаємовідносин поселень залізного віку в Середньодунайському басейні. На жаль, про вирішальні події залізного віку в Європі, тенденцію утворення міст, або про початок грошового обігу на території Карпатського басейну відомостей немає. Дослідники щодо переходу до "цивілізації опідумів", схильні вважати ці події незавершеними щодо зони латена. Це поняття дає відображення оптичної омани, тобто є наслідком того дослідницького положення, що про історію найважливіших місць розкопок, характерних опідумам не маємо достовірної картини, тим часом відомо більше високих поселень, які сформувалися в період воєн даків, які точно не відповідають поняттю опідума (Szabo, 1990, с.27-29).

Про скордисків, незважаючи на те, що їх історія потрапила в поле зору стародавніх авторів, знаємо дуже мало. Їх суспільний розвиток зупинився на півдорозі між племінним устроєм і центральною владою короля, в очах античних істориків вони залишилися дикими і жорстокими варварами, яких не лякали людські жертви, колекціонування відьятих голів.

Етнографічні описи племен, які населяли північні території, відсутні. Всупереч тому, чеканка монет латенського періоду і римські надписи служать цінним поясненням їх суспільного розвитку. На монетах бойїв типу "біотек" частіше зустрічаються короткі (односкладові) імена, ніж класичні індоевропейські складені імена. З цього випливає, що чеканка монет була в руках заможної аристократії. У матеріалі *civitas Voioqum* теж переважають прості імена. Це вказує, що паралельно із розпадом племен втратили свій зміст і класичні племенні найменування. На противагу цьому, на монетах еравісків, що були виготовлені пізніше від монет бойїв можна прочитати RAVIS; напевно це була назва племені або право на чеканку монет - централізовано - сконцентроване в руках племенної аристократії. На користь даного факту свідчить і те, що на противагу бойям власні імена еравісків імператорського періоду частіше бувають складені. Із написів римських монет випливає, що еравіски не знали поняття про успадкування: це вказує на спільну форму влади на землю у залізний вік. Можемо припустити, що у випадку бойїв і еравісків суспільний розвиток відбувався різними темпами.

Відображення культурних взаємовідносин з'явилося внаслідок взаємовпливу народів різного походження в Карпатському басейні. На території ранньої паннонської провінції до кінця II ст. до н.е. домінувала тенденція кельтизації, яку можна поділити на окремі періоди. Сфера влади скордисків латенського періоду охоплювала набагато більшу територію ніж територія культури Південно-Східної Паннонії. У цій місцевості помітний культурний взаємовплив: культура латена збагатіла елементами іллірів, фраків, а пізніше даків. Страбон вказує на важливий вплив цивілізації кельтів - великий успіх залізної зброї у колі населення не кельтського походження. Іаподи користувалися кельтською зброєю, татуювання їх було як у іллірів і фраків. Суміш культур не лімітувалася сферою впливу скордисків. Консолідація влади кельтів у Карпатському басейні була пов'язана з їх соціально-економічною організацією і сприйняттям традицій сусідніх народів (Szabo, 1990, с.26-29).

Про мови, якими говорили на території, згадує єдине стародавнє джерело. Тацит мову еравісків і осів називає "*lingua Pannonica*". Дослідники це пояснюють тим, що ці два племені володіли іллірійською мовою. Матеріали місцевих жителів за римським правом *Eraviscorum* підтверджують, що плем'я говорило кельтською мовою. Все це привело до повторного вивчення праць Тацита: оскільки автор не відносить Паннонію ні до германської, ні до галльської мовної території, мова паннонів не може означати більше ніж те, що на увазі мається мова,

якою говорили в Паннонії, і може бути як кельтською, так і іллірійською (Barkóczy, 1980, p.115-118).

Перетяг імен римського періоду вказує на те, що в північно-західній і північно-східній частині Паннонії були території, де була розповсюджена кельтська мова. Між бойями і еравісками вклинилися азали, які розмовляли іллірійською мовою. Про Південну Паннонію можемо говорити як про територію з паннонською (іллірійською) мовою, римські написи стверджують появу на цій території незначних "острівців" кельтів. Припускають і можливе повне розчинення скордисків у іллірійському субстраті. Написи кельтів, за винятком написів на монетах, доводяться й іншими документами.

Повідомлення античних істориків і географів, дані археології, епіграфіки і нумізматики дозволяють зробити висновок, що аборигенним населенням Паннонії були іллірійські племена. Укорінення кельтів призводить до значної латенізації місцевого населення, особливо в басейні Дунаю і межиріччі Сави-Драви. З другого боку, відмічається і певна асиміляція прибульців більш багаточисленним місцевим населенням. Розгром бойїв і таврисків даками Буревісти призводить до загибелі латенської культури в Карпато-Дунайському басейні. Новий етап історії Паннонії наступає на межі нашої ери, і пов'язаний з експансією Риму, що призводить до романізації ілліро-кельтських племен.

Література

- Аппиан. Римская история // ВДИ. - 1950. - №2.
 Велле ПATERКУЛ. Римская история // Немировская А.И., Дашнова М.Ф. "Римская история" Велле ПATERКУЛА. - Воронеж, 1985.
 Гай Светиний ТРАВНИК. Сравнительное этнографическое описание двенадцати царств. - М., 1990.
 КОВАЛЕВ С.И. История Рима. - Л., 1986.
 КОЛОДОВСКАЯ Ю.К. Кельты, иллирийцы, фракийцы на Дунае в VI вв. до н.э. // История Европы. - М., 1988. - Т.1. - С.504-511.
 КОЛОДОВСКАЯ Ю.К. Паннония в I-III вв. - М., 1973.
 КОТЯКОРОШКО В.Г. Этнолингвистические аспекты истории населения Верхнего Подняття (I тыс. до н.э. - I тыс. н.э.) // Румынсько-українські відносини: історія і сучасність. - Satu Mare, 1999. - С.101-118.
 Словарь античности. - М., 1989.
 Страбон. География. - Л., 1964.
 Тацит Корнелий. Анналы. История. Малые произведения. - СПб., 1993.
 ФИН И. Римская Паннония // Археология Венгрии. - М., 1986. - С.237-277.
 ЮСТИН. Эпитома сочинения Помпея Тропа // ВДИ. - 1954. - №4. - XXIV.
 BARKÓCZY L. History of Pannonia. The archaeology of Roman Pannonia. - Budapest - Lexington, 1980.
 BUJNA J. Spiegelung der Sozialstruktur auf latenezeitlichen Gräberfeldern im Karpatenbecken // PA. - 1982. - 2. - S.312-431.

- Cassius Dio, *Historia Romana*. - Bucureşti, 1977.
- Mocsy A. A kesői vaskor, kelták, dákok és pannónusok // *Magyarorszag története* 1. - Budapest, 1984.
- Mocsy A., Fitz J. *Pannonia régészeti kézikönyve*. - Budapest, 1990.
- Mocsy A. *Pannonia and Upper Moesia. A history of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire*. - London - Boston, 1974.
- Peres F. The position of archaeological research on the Celts in Hungary // *Celtic Culture Newsletter*. - 1984.
- Pink K. *Die Münzprägung der Osthelten und ihrer Nachbarn*. - Leipzig, 1939.